

Koalície a politické strany na Slovensku v parlamentných voľbách v roku 1998

Branislav Pavlovič*

RESUME

This paper deals both, with coalitions of political parties in general and situation in Slovakia before parliamentary election held in september 1998. The first part focuses on the theory of games and theory of coalitions, which are the theoretical basis for analysing political parties and coalitions. We clarify here briefly the concept of rationality, and types of coalitions of political parties. We discuss here also whether we can consider political parties as unitary actors. The second part concentrates on the slovak political parties and dynamics of their behaviour while preparing for the election in 1998. We examine briefly all possibilities of creating coalitions after this election. The paper concludes with a short analyse of actual situation and recent changes in the slovak political spectrum.

Parlamentné voľby, ktoré sa odohrali na Slovensku v roku 1998 mali pre jeho vývoj zásadný význam. Došlo k zmenám tak vo vnútro politickej oblasti ako aj zahraničnopolitickej oblasti. Slovensko v druhej menovanej oblasti nielen že podniklo výrazné prointegračné kroky, ale aj samotné zahraničie ho začalo vnímať inou optikou. Čo však viedlo k týmto zmenám, malo svoje korene vo vnútornom vývoji politickej scény prinajmenšom už od roku 1996.

Parlamentné voľby na Slovensku v roku 1998 dostali meno prelomové¹. Do akej miery sa udalosti na politickej scéne pred rokom 1998 dotkli stranického systému? Aké boli z dlhodobého hľadiska zmeny, ktoré spôsobil volebný zákon prijatý iba niekoľko mesiacov pred samotnými voľbami? V tejto štúdií by sme chceli objasniť niektoré aspekty týkajúce sa týchto zmien v slovenskom stranickom systéme. Východiskami pri tom sú teoretické postuláty vychádzajúce z teórii hier všeobecne a z teórii koalícií. V prvej časti sa teda venujeme teoretickým východiskám, kde sú definované pojmy ako koalícia, aktéri a vzťahy medzi aktérmi. V druhej časti je venovaný priestor samotným voľbám a udalostiam, ktoré im predchádzali. Na záver sme poukázali na niektoré posledné zmeny týkajúce sa politických strán na Slovensku.

1 Teoretické východiská

Základným teoretickým rámcom v politológii pre analýzu správania sa politických strán je teória hier a z nej vychádzajúca teória koalícií. Hlavným predpokladom je tu racionálne správanie sa aktéra v hernej situácii, v našom prípade teda racionálne správanie sa politickej strany na politickej scéne. Samotný pojem racionálne správanie evokuje viacero nejasností. Americká tradícia v teórii koalícií redukuje racionálne správanie sa politických strán na ich snahu dosiahnuť podiel na moci alebo získať celú politickú moc. Teda strana, ktorá sa po voľbách dostala do opozície je považovaná za stranu, čo volebný boj prehrala. Dôraz sa kladie ďalej na

* Autor študuje na Inštitúte politologických štúdií Fakulty sociálnych vied Karlovej univerzity v Prahe v odbore politológia.

¹ SZOMOLÁNYI, S.: *Tranzičná cesta Slovenska a voľby 1998*. In: Bútora, M., Mesežnikov, G., Bútorová, Z.: *Slovenské voľby '98: Kto? Prečo? Ako?* IVO, Bratislava 1999. s.14.

tvorbu modelov predvolebnej a povolebnej spolupráce a ich prediktívnu hodnotu. Európska tradícia sa k racionalite stavia z iného uhla pohľadu. Za racionálne sa tu nejaví len zisk kresiel vo vládnom kabibete, a politické strany nie sú považované za jednoznačne unitárnych aktérov. Zohľadňujú sa tu aj také elementy politického života ako je politická kultúra a ideová blízkosť politických programov jednotlivých strán.

Čo sa týka samotných cieľov politických strán, tak prirodzene medzi prvotné ciele nepatrí len samotný výkon moci účasťou na vláde. Medzi ďalšie ciele je nevyhnutné zaradiť aj snahu rozšíriť svoj elektorát, jasne sa definovať voči ostatným stranám, presadiť niektoré čiastkové ciele politického programu účasťou v opozícií, vysporiadať sa historickými rezíduami – reformovať sa. Mnohé ďalšie ciele by mohli tento zoznam rozšíriť ešte viac. Podstatné ale je, že všetky vyššie spomenuté snahy môžeme v duchu európskej tradície štúdia koalícií za určitých okolností označiť za racionálne.

Problémom však ostáva, že samotná racionalita je ťažko univerzálne definovateľná. Z krátkodobého hľadiska môže byť racionálne a logické vstúpiť do vlády, a tak naplniť hlavný zmysel existencie politických strán. Z dlhodobého hľadiska však takýto akt môže stať na počiatku poklesu dôvery verejnosti pre danú politickú stranu. Predovšetkým je tomu tak, ak napríklad strana preberá vládu vo vyhrotenej sociálno-ekonomickej situácii. Je teda zjavné, že samotné ciele považované za racionálne môžu byť vo svojej povahe protikladné, kde na jednej strane sa javí ako žiaduce vstúpiť do vlády, na strane druhej však tento krok nie je v súlade v cieľom prežitia a rastu strany. Úvahy sa takisto množia okolo rozdielov medzi racionalitou prostriedkov a racionalitou cieľov. Objavuje sa však názor, že nie je vhodné robiť takéto striktné rozdiely medzi cieľmi a prostriedkami.²

Dôležitým záverom z predošlých riadkov je konštatovanie, že *racionalita správania sa danej politickej strany by mala byť uvažovaná vždy vo vzťahu ku konkrétnej situácii*, a navyiac by sme mali mať vždy na pamäti, že *ako vonkajším pozorovateľom nám môžu uniknúť dôležité informácie determinujúce povahu a správanie politickej strany* – aktéra na politickej scéne.

Za aktéra budeme považovať tak samotnú politickú stranu ako aj koalíciu strán. O koalícii uvažujeme preto, pretože stranícka disciplína a súdržnosť vnútorných štruktúr je veľmi rozdielna. *Pokiaľ sú koalície veľmi solídne, nelíšia sa príliš od politických strán, rozdelených na vnútorne súperiace smery a frakcie.*³ Tak je tomu aj medzi niektorými politickými stranami na Slovensku, nehovoriac o vynútených transformáciách koalícií na politické strany pred voľbami 1998.

1.1 Koalície

V teórii koalícií sa za koalíciu považuje zoskupenie dvoch a viac aktérov. Tento prístup sa z pochopiteľných dôvodov uplatňuje najmä pri štúdiu vzniku a fungovania vlád v parlamentných režimoch⁴.

To čo vedie v týchto systémoch ku vzniku koalícií, je *prítomnosť viacerých relevantných strán v politike*. Pričom za relevantnú môžeme označiť takú stranu, ktorá získala niektoré kreslá v parlamente a teda sa môže potenciálne podieľať na politickej

² ŘÍCHOVÁ B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Portál, Praha 2000, s. 107

³ NOVÁK, M.: *Systémy politických stran*. SLON, Praha 1997 s. 175

⁴ V prezidentských režimoch sú koalície strán menej časté. V prípade USA, ktoré predstavujú model prezidentského režimu sa nevyskytujú vôbec. V Chile, však koalície strán nie sú nijakou výnimkou.

moci. S pomedzi ďalších faktorov spomeňme *volebný systém*. Ako uvádza **M. Novák**, podľa **M. Duvergera** má volebný systém dokonca rozhodujúci vplyv na existenciu koalícií.⁵ Domnievame sa, že je tomu tak aj v prípade Slovenska. Ku konkrétnym udalostiam sa dostaneme nižšie. Vo všeobecnosti ale už teraz môžeme konštatovať, že ku vzniku koalícií do veľkej miery prispieva propočný volebný systém, ktorého cieľom je zabezpečiť zloženie parlamentu aspoň čiastočne reflektujúceho názorovú pluralitu v spoločnosti. *Samotný volebný systém tak neprenáša pasívne pomer medzi názorovými prúdmi spoločnosti do zloženia parlamentu*, ale sám môže, a v drvivej väčšine prípadov tomu tak je, veľmi silne modifikovať konečný výsledok. Povedané slovami **G. Sartoriho**⁶, čím silnejší je volebný systém⁷, tým výraznejší má účinok na stranický systém. Tento účinok je v zásade reduktívny, teda znižuje sa počet relevantných strán na politickej scéne.

Samotné koalície je možné klasifikovať podľa viacerých kritérií. Jedným z nich je čas. V zásade sa robí rozdiel medzi ad hoc koalíciami a dlhodobjšími koalíciami. Základné rozlíšenie ich však delí na volebné koalície, parlamentné koalície, a vládne koalície. Volebné koalície predstavujú zoskupenie strán, ktoré nejakým spôsobom pred voľbami spolupracujú. Táto forma spolupráce má rôzny charakter. Strany môžu mať spoločné kandidátky, pri dvojkolových voľbách v druhom kole môže kandidát jednej politickej strany vyzvať svojich voličov, aby volili iného kandidáta apod.

Zatiaľ čo sa volebné koalície pravidelne premietnu do parlamentných, parlamentné koalície nie vždy znamenajú aj vládne koalície. Vo všeobecnosti môžeme hovoriť o dvoch prípadoch. Prirodzene ako prvý prípad musíme spomenúť existenciu tzv. opozičnej koalície politických strán v parlamente. Druhý prípad je však zaujímavejší. V parlamente môže vzniknúť koalícia strán podporujúcich vládu (tá je mimochodom nevyhnutná), ale všetky strany tejto koalície nemusia mať v nutne vo vláde aj svojich ministrov. Inak povedané, vládna koalícia môže byť podporovaná v parlamente aj stranami bez vládnych kresiel. Takýto jav môže byť tak dlhodobý ako aj krátkodobý, pričom v poslednom prípade ide o koalície vytvorené v parlamente za účelom jednorázovej podpory pri hlasovaní o nejakom zákone. Ak sa však jedná o dlhodobjšiu podporu, tak pre danú politickú stranu podporujúcu vládu, ale samú bez kresiel vo vláde, je vstup do vlády menej výhodný ako iba nepriama podpora vlády. Takýto krok predstavuje pre stranu dvojité výhodu. Na jednej strane prispieva k realizácii cieľov jej blízkych, ale na strane druhej v prípade neúspechu nenesie zaň zodpovednosť. Už len pre zhrnutie zopakujeme, že teda vládna koalícia sa bez parlamentnej nezaobíde, obrátiť sa to ale nedá.

K posunom medzi parlamentnými a vládnyimi koalíciami dochádza často aj v priebehu jedného volebného obdobia. V takomto prípade strana opustí vládnu koalíciu a v parlamente sa pripojí k opozičnej koalícii. Zmyslom tohto správania je zvýšenie volebnej podpory pre danú stranu. Je evidentné, že k takémuto vývoju dochádza predovšetkým pred parlamentnými voľbami.

Svoju úlohu pri vzniku koalícií zohrávajú však aj iné faktory ako programová blízkosť politických strán, ich pomerná sila vyjadrená počtom získaných mandátov v parlamente, stranická disciplína, alebo stupeň centralizácie vo vnútri strany.

⁵ NOVÁK, M.: *Systémy politických stran*. SLON, Praha 1997 s. 175

⁶ SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. SLON, Praha 2001, s. 44

⁷ Silný volebný systém je v argumentácii G. Sartoriho označenie pre pomerný systém produkujúci disproporcionálne výsledky.

Tak môže dôjsť k tomu, že v prípade menej disciplinovaných strán sa parlamentá väčšina štiepi na viac táborov, a tak oslabuje samotnú vládnu koalíciu. Toto riziko je, ako vidíme na príklade Slovenska o to silnejšie, ak je daná vládna koalícia zostavená z veľkého množstva názorovo rozdielnych politických subjektov a potrebnú väčšinu presahuje len o jeden alebo dva mandáty.⁸

Medzi ostatnými kritériami je možné spomenúť aj administratívnu úroveň. Koalície sa tu delia na celoštátne, regionálne, a lokálne. Rozdiely medzi takýmito koalíciami sú často markantné.

Z politického hľadiska sa delia koalície na ľavicové alebo pravicové, koalície stredy, spojenie extrémov, a celonárodné zjednotenie.⁹ Koalícia strán, ktorá vzišla na Slovensku z parlamentných volieb v roku 1998 je však v tomto delení ťažko zaraditeľná. Svojím širokým pravo-ľavým charakterom sa čiastočne blíži k typu koalícii celonárodného zjednotenia. Neparticipujú na nej ale všetky významné politické strany. Naopak bola vytvorená na základe vylúčenia niektorých politických strán z účasti na vláde.¹⁰ Do určitej miery by sme o nej mohli hovoriť ako o spojení extrémov.¹¹ Toto označenie je však tiež problematické. Okrem iného preto, pretože táto koalícia nezahrňuje napríklad komunistický element. *Súčasná vládna koalícia na Slovensku bola vytvorená na základe negatívneho sebadefinovania sa oproti iným politickým stranám, nie na základe blízkosti programových východísk – ale na základe vopred stanoveného odmietnutia koalície s inými stranami, a to jej dáva špecifický charakter.*

Spolu s takto vzniknutými koalíciami vyvstáva aj problém stability a efektivity vlády. Ako vyplynie z textu neskôr, obe premenné sú v prípade vládnucej koalície na Slovensku ťažko udržateľné. Týka sa to prevažne stability. **G. Sartori** však ukazuje, že nestabilná vláda nemusí automaticky znamenať aj vládu neefektívnu alebo neakcieschopnú, a stabilná vláda naopak vládu efektívnu.¹² *Stabilita je pre efektívnu vládu podmienkou uľahčujúcou, nie však dostačujúcou.* Udalosti na Slovensku po roku 1998 ale ukazujú, že dlhšia životnosť vlády napomáha realizácii vytýčenej politiky. Prirodzene nesmieme zabúdať, že spomínaná vytýčená politika je výsledkom koalíčných kompromisov, nie politických programov jednotlivých strán.

1.2 Aktéri

Otázku povahy aktérov sme načrtli už vyššie. Problém unitárnosti aktérov v politickej hre vyvoláva nekonečné diskusie. Totiž na jednej strane sa môže za jednotného aktéra samozrejme považovať politická strana pri vstupe do koalície. V prípade však, že daná strana má riešiť dilemu či za určitých okolností opustiť vládu alebo nie, môže to spôsobiť v jej vnútri vážne rozbroje. Do hry tu teda vstupuje vnútrostranícka súdržnosť vyplývajúca zo *štrukturálnej organizácie strany*, s ňou spojený *mechanizmus rozhodovania* v danej strane, a *disciplína poslancov zastupujúcich stranu v parlamente*.

Vnútoraná organizácia a mechanizmus rozhodovania v prípade, že sú silne centralizované výrazne prispievajú k vystupovaniu politickej strany navonok ako

⁸ Nemusí sa jednať nutne o nadpolovičnú väčšinu.

⁹ NOVÁK, M.: *Systémy politických strán*. SLON, Praha 1997, s. 179

¹⁰ SZOMOLÁNYI, S.: *Kľukatá cesta Slovenska k demokracii*. Impulz, Bratislava 2000

¹¹ V našom prípade by bolo zrejme vhodnejšie označenie „spojenie pólov“

¹² SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. SLON, Praha 2001, s. 123

unitárneho aktéra. To do istej miery uľahčuje koalíčné rokovania, pretože je ľahké stranu jasne zaradiť do politického spektra, a teda do určitej miery predvídať jej postoje, ciele, záujmy a najbližšie kroky. Ťažkosti sa ale objavujú v momente, kedy takáto strana čelí dynamickým zmenám. Spomínaná unitárnosť a centralizácia začínajú hrať v neprospech samotnej strany. Totiž koalíčné jednania a rozhodovania do veľkej miery závisia na jednotlivých politikoch. Ak sú však zbavení dostatočného priestoru pre osobnú iniciatívu a s ňou spojenú flexibilitu, ich politickú stranu to môže posunúť do izolácie.

Nie je tomu inak ani čo sa týka straníckej disciplíny. Vysoká disciplína v politickej strane odsúva samotných poslancov a iných členov strany do úzadia a stávajú sa tak viac nástrojmi v politickej hre ako vplyvnými faktormi. Na rozdiel od silnejšej centralizácie v strane, ktorá môže napríklad zabrániť formovaniu koalícií s inými politickými stranami na lokálnej úrovni ako na celoštátnej, a tak oslabiť jej postavenie na tejto úrovni, kde sú koalície viac determinované osobnými vzťahmi, napríklad v mestskom zastupiteľstve, pre efektívne a stabilné koalície je vyššia stranícka disciplína žiadateľná. Toto tvrdenie je ľahko zdôvodniteľné, pretože strany by mali byť natoľko disciplinované, aby kompromisy¹³ dojednané na koalíčných rokovaníach boli akceptované a ďalej presadzované celou stranou. Strana pôsobiaca v širokej koalícii pravo-ľavého spektra je často vystavovaná vnútorným pnutiam a hrozbám vnútorného štiepenia. *Potom je evidentné, že v stranách s relatívne vysokou centralizáciou a disciplínou, jedinou možnou cestou ako vyjadriť a presadiť odlišný názor, je založenie inej strany.* Do veľkej miery to však závisí aj od osobnej politickej kultúry politikov. K takémuto vývoju došlo na Slovensku za jeho relatívne krátku demokratickú existenciu pomerne často.¹⁴ **Hans Daalder** na základe iných úvah dospieva k podobným záverom ako sa pokúšame načrtnúť v posledných riadkoch. A síce, že môžeme uvažovať o politických stranách ako o unitárnych aktéroch v momente ich vstupu do koalície. Čo sa však deje už vo vnútri zostavenej koalíčnej vlády, značne zahmlieva našu optiku vnímania strán ako jednoliate celky.¹⁵

Laver a **Schofield**¹⁶ navrhujú štyri všeobecné kategórie strán vzhľadom na ich unitárnosť a pôsobenie vo vláde. Na prvom mieste spomínajú tzv. koherentné strany. To sú podľa nich strany predovšetkým komunistické a také, ktoré sú založené na osobnom autoritatívnom vedení lídra. Také strany sa správajú jednotne aj v danom konkrétnom okamžiku (napríklad vstup do koalície), aj z dlhodobejšej perspektívy, rok a viac. Na druhom mieste navrhujú strany, ktoré je tiež možné v danom momente vnímať unitárne, ale z dlhodobejšieho hľadiska majú veľký štiepny potenciál. Na treťom mieste hovoria o politických stranách, ktoré jednoznačne nie sú vnútorne jednotné, a na poslednom štvrtom mieste autori umiestnili volebné koalície strán. Tieto však sú naopak zložené z jasne samostatných subjektov. Súdržnú koalíciu vytvorili len pre účely volieb a budúcej spolupráce vo vláde. Z tohto rozdelenia robia záver, že teda pre analytické účely je možné politické strany považovať za unitárnych aktérov, ale iba v prípade, že

¹³ Jedná sa teda o vzájomné ústupky z programových cieľov jednotlivých strán.

¹⁴ Takto vzniknuté strany boli napríklad ZRS (Združenie robotníkov Slovenska), SKDH, a v súčasnosti je PSNS (Pravá Slovenská národná strana), OKS (Občiansko-konzervatívna strana), SDA (Sociálnodemokratická alternatíva), LDÚ (Liberálnodemokratická únia).

¹⁵ LAVER, M., SCHOFIELD, N.: *Multiparty Government. The Politics of Coalition in Europe*, Oxford Univ. Press 1992, s. 18

¹⁶ Tamtiež s. 26

rozoberáme konkrétnu situáciu v danom momente a urobíme výnimky pre strany, ktoré nie sú skutočne nič viac ako len koalícia viacerých frakcií.¹⁷

S teóriou o koaličných jednaniach postavenou na vnútrostraníckej politike a vyjednávani vo vnútri samotných strán prichádza **Luebbert**. Tvrdí, že to čo robí koaličné rokovania zdĺhavé, náročné a komplexné, je nie nedostatok dobrej vôle medzi lídrami jednotlivých strán. Negociácie sa odohrávajú medzi stranami navonok aj vo vnútri nich. Pre stranu, kde je *frakčná súťaživosť* veľmi intenzívna, sú koaličné rokovania vhodnou príležitosťou pre presadenie sa jednej frakcie vo vnútri strany na úkor ostatných.¹⁸ Toto tvrdenie do istej miery ilustruje napätie v SDK¹⁹ po sformovaní vládnej koalície. Navyiac ten istý autor konštatuje, že po prvé, koaličné jednania sú príležitosťou pre *lídrov jednajúcich strán* ukázať do vnútra ich strany svoju nenahraditeľnosť, a po druhé, ak sa jedná o *rokovaia medzi programovo blízkymi stranami*, obe sa snažia vzájomne čo najviac od seba odlíšiť a vyšpecifikovať. Teda všetky tri vyššie spomenuté faktory výrazne komplikujú koaličné rokovania a existenciu koalície ako takej.

Politické strany môžeme teda pre zhrnutie tejto kapitoly považovať za unitárnych aktérov. Títo sa však medzi sebou líšia vnútornou centralizáciou a straníckou disciplínou, ktoré predurčujú do istej miery ich reakcie na okolité politické prostredie.

Po krátkom zoznámení sa s teóriou zaoberajúcou sa politickými stranami a koalíciami sa dostávame k samotným stranám na Slovensku.

2 Slovenské politické strany v parlamentných voľbách 1998

Parlamentné voľby na Slovensku v roku 1998 treba vnímať v širšom kontexte. *Subjekty, ktoré sa nakoniec uchádzali o hlasy voličov, prešli v predvolebnom období zásadnými zmenami.* Politické strany na Slovensku sa stali zásadnými aktérmi boja medzi demokratickými a autoritariánskymi segmentami v spoločnosti. Tento boj v rozhodujúcej miere ovplyvnil štiepenie straníckeho systému na blok demokratický a nacionálne-populistický. *Prirodzene, politické strany sa rozložili aj na pravo-lavom spektre, toto základné štiepenie je však značne zdeformované.* Proces konsolidácie straníckeho systému bol v rokoch 1995 až 1998 dominantne ovplyvnený úsilím vtedajšej vládnej koalície HZDS-ZRS-SNS, najmä jej najsilnejšieho subjektu HZDS (Hnutie za demokratické Slovensko), zachovať a následne reprodukovať vlastné mocenské postavenie aj za cenu porušovania demokratických pravidiel tvoriacich podstatu demokratického režimu.²⁰

Tomuto cieľu bola podriadená politická prax za celé obdobie 1994-1998 a aj samotné voľby 1998. Pristúpilo sa k takým krokom ako boli legislatívne zmeny umožňujúce koncentráciu politickej moci v rukách vlády a zmeny silne diskriminujúce

¹⁷ LAVER, M., SCHOFIELD, N.: *Multiparty Government. The Politics of Coalition in Europe*, Oxford Univ. Press 1992, s. 28

¹⁸ Tamtiež, s. 30

¹⁹ Slovenská demokratická koalícia

²⁰ MESEŽNIKOV, G.: *Voľby 1998 a vývoj systému politických strán*. In: Bútorá, M., Mesežnikov, G., Bútorová, Z.: *Slovenské voľby '98: Kto? Prečo? Ako?* IVO, Bratislava 1999. s. 37

strany pôsobiace v opozícii.²¹ Spomínané kroky mali silný dopad na stranický systém formujúci sa pred voľbami. Prejavili sa konvergentné tendencie medzi stranami obhajujúcimi demokratické pravidlá politického režimu napriek ich programovej a ideologickej vzdialenosti. Ideologické kritériá ustúpili snahám o zachovanie demokratických inštitúcií. Druhým zásadným faktorom determinujúcim stranický systém pred a po voľbách 1998 je po snahe o zachovanie demokracie, príprava a uskutočnenie účelovej zmeny volebného systému.

2.1 Koaličné stratégie a politické strany

Stratégie strán v opozícii boli formované spočiatku prirodzenou programovou blízkosťou. V druhej polovici obdobia vlády HZDS-SNS-ZRS sa ale v tomto smere dominantnou stala mocenská politika vládnych strán. V polovici volebného obdobia vytvorili tri opozičné strany KDĽ (Kresťanskodemokratické hnutie), DS (Demokratická strana) a DÚ (Demokratická únia) Modrú koalíciu. Jej cieľom bolo postupné pretransformovanie sa na volebnú stranu. Hlavným spojivom sa stala programová blízkosť strán, pretože sa jednalo o pravocentristický blok. Aj keď spočiatku sa k sebe najviac približovali KDĽ a DS, DÚ sa orientovala na ľavicové SDSS (Sociálnodemokratická strana Slovenska) a SZS (Strana zelených na Slovensku). K zmene konfigurácie stranického systému došlo v roku 1997, kedy sa tzv. katalizátorom zmien v opozičnom bloku stala voľba prezidenta. V súvislosti s petičnou akciou vyhlásenou všetkými opozičnými stranami okrem SDĽ (Strana demokratickej ľavice) a SZS vznikla medzistranická iniciatíva Spoločná akcia za referendum. Po jeho zmaření zavládlo medzi všetkými účastníkmi tejto akcie presvedčenie o nutnosti hlbšej spolupráce a zblíženia. V júli 1997 vznikla SDK. Za svoje ciele vo voľbách si určila elimináciu prepadu hlasov troch menších strán (DU, SDSS, SZS) a stratu dominancie HZDS.²²

Takto vzniknutý politický subjekt sa stal jasným konkurentom pre HZDS. Preto HZDS muselo zmeniť svoju predvolebnú stratégiu ak chcelo sledovať svoj základný cieľ – sebareprodukciu. Zameralo sa na snahu obmedziť účasť SDK a SMK (Strana maďarskej koalície) vo voľbách legislatívnymi zmenami. Tieto kroky mali tzv. reduktívny účinok na stranický systém, pretože sa značne skomplikovala účasť malých strán vo voľbách. K zlučovaniu došlo na oboch stranách. K vládnemu HZDS sa pričlenila napr. Nová agrárna strana a Strana podnikateľov a k SNS sa pričlenila Kresťanskosociálna únia a Slovenská zelená alternatíva.²³

Strany opozície pristúpili k ešte väčšiemu prehĺbeniu vzájomnej integrácie po tom, čo HZDS zmenilo volebné pravidlá pre účasť koalícií vo voľbách. Strany pôvodnej Maďarskej koalície (MK) zvolili cestu postupného splynutia do jednej politickej strany pod menom SMK. Takémuto postupu nahrávala etnická príbuznosť, programová blízkosť a dlhodobá spolupráca MKDĽ, MOS a Spolužitia.²⁴ Ideové špecifiká strán sa odrazili vo vnútornej štruktúre SMK. Existujú tu dve platformy: jedna kresťansko-

²¹ MESEŽNIKOV, G.: *Voľby 1998 a vývoj systému politických strán*. In: Bútorá, M., Mesežnikov, G., Bútorová, Z.: *Slovenské voľby '98: Kto? Prečo? Ako?* IVO, Bratislava 1999, s.38

²² Tamtiež, s. 40

²³ Tamtiež, s. 41

²⁴ MKDĽ – Maďarské kresťansko-demokratické hnutie, MOS – Maďarská občianska strana

konzervatívno-ludová, a druhá občiansko-liberálna.²⁵ SMK vystupuje navonok ako jednotný subjekt a pevnou voličskou základňou a vnútornou štruktúrou.

Strany SDK sa nezlúčili. Dohodli sa na vytvorení tzv. volebnej strany. Na jej kandidátnej listine kandidovali členovia KDH, DS, DÚ, SDSS, a SZS v pomernom zastúpení podľa aktuálnych preferencií. Tieto strany nepristúpili k zlúčeniu, pretože by to znamenalo stratu ich identity, a navyše všetky strany boli zastúpené v rôznych medzinárodných politických subjektoch. Zlúčenie navzájom by znamenalo teda aj stratu členstva v týchto medzinárodných stranách. Vo voľbách do parlamentu 1998 teda nekandidovali jednotlivé strany SDK, vytvorili len päť platforiem v SDK. Avšak jej 150 kandidátov na poslancov muselo opustiť materské strany.²⁶

SDK je subjektom, ktorého jednotnosť je najproblematickejšia. Prvé ťažkosti sa prejavili hneď po sformovaní vlády, kde iné strany koalície SDK-SMK-SDL-SOP sa snažili posilniť svoje pozície na úkor SDK. Vo vnútri koalície vznikali súperiace aliancie: sociálnoekonomického charakteru – „ľavicový blok“ (SDL-SOP) verzus „pravícový blok“ (SDK-SMK); v otázkach uplatnenia menšinových práv – „slovenská“ časť vládnej koalície (SDK-SOP-SDL) verzus „maďarská“ časť (SMK); v otázkach vnútrokoaličnej spolupráce – „loajálna“ časť koalície uprednostňujúca stabilitu vlády (SDK-SMK-SOP) verzus „vnútorná opozícia“, žiadajúca zmeny v zložení vlády (SDL) apod.²⁷

HZDS, najsilnejší subjekt z politických strán, má od svojho vzniku nejasné ideové a programové smerovanie. Zatiaľ čo SDK a SMK boli jasne sformované subjekty so širokým priestorom na koaličné vyjednávanie, HZDS si spôsobom vlády v rokoch 1994-1998 vytvorilo veľa odporcov, a tak sa fakticky dostalo do izolácie. Jeden z partnerov HZDS Združenie robotníkov slovenska (ZRS) sa do parlamentu v roku 1998 nedostal a ostatné subjekty s ním neboli ochotné rokovať o vytvorení vlády.²⁸ HZDS sa vyprofilovalo ako subjekt s pevnou straníckou organizáciou a veľkou straníckou disciplínou. Táto je do veľkej miery zapríčinená viacnásobným vylúčením nekonformných členov zo strany a zbavením ich mandátu v parlamente.²⁹ Súčasný HZDS prešlo v roku 2000 transformáciou. Táto však nebola takého širokého charakteru ako to bolo vopred deklarované. HZDS sa pretransformovalo na stranu „ľudového typu“.

Medzi ďalšie subjekty podieľajúce sa na súčasnej vládnej koalícii patrí SDL. Jedná sa o stranu, ktorá má stabilnú voličskú základňu a silnú a dobre organizovanú vnútrostranícku štruktúru. Je to preto aktér, ktorého je do veľkej miery možné považovať za unitárneho, podobne ako HZDS.

Posledným subjektom je Strana občianskeho porozumenia (SOP). Je to strana bez politických tradícií a stabilnej podpory. Býva označovaná za stranu jedného muža a so sociálnedemokratickou orientáciou.

²⁵ MESEŽNIKOV, G.: *Volby 1998 a vývoj systému politických strán*. In: Bútorá, M., Mesežnikov, G., Bútorová, Z.: *Slovenské voľby '98: Kto? Prečo? Ako?* IVO, Bratislava 1999. s.42

²⁶ ONDRUCHOVÁ, M.: *Organizácia politických strán a hnutí na Slovensku*. IVO, Bratislava 2000, s. 28

²⁷ MESEŽNIKOV, G.: *Slovensko 2000: Smerovanie je správne, tempo reforiem je nedostatočné*. In: Mosty 1, 2001

²⁸ KRIVÝ, V.: *Čo prezrádzajú volebné výsledky? Parlamentné voľby 1992-1998*. IVO, Bratislava 1999, s. 16

²⁹ Pozri bližšie GALANDA, M., HRABKO, J.: *Poslanecký mandát na Slovensku*. IVO. Bratislava 1998

Do parlamentu sa dostala aj Slovenská národná strana (SNS). Je to strana s politickými tradíciami, stabilným elektorátom a vnútornou štruktúrou. Súčasný vývoj v strane však ukázal mieru antagonizmu dvoch neoficiálnych platforiem v strane: jedna konzervatívna a druhá liberálna. Rozpory v strane vyústili až do odčlenenia konzervatívnej platformy a sformovaniu tzv. Pravej SNS.

K doplneniu obrazu o charaktere jednotlivých politických strán je vhodné spomenúť aj otázku členstva a organizačnej štruktúry. Okrem strán SDK, KDH a DÚ každá strana požadovala splnenie podmienky nečlenstva v inej strane. Pričom KDH povoľovalo dvojité členstvo v kresťanskodemokratickej platforme SDK všetkým členom s výnimkou významných funkcionárov strany. DÚ povolilo dočasne dvojité členstvo v DÚ a SDK. SDK túto otázku neupravuje vôbec.³⁰

Čo sa organizačnej štruktúry týka bolo SDK opäť ojedinelým prípadom. Ako jediné malo vytvorenú nehierarchickú štruktúru len s ústrednými orgánmi.

Na záver tejto kapitoly len dodávame, že v organizačných štruktúrach slovenských politických strán dominujú na jednej strane exekutívne orgány nad konštitutívnymi, a na strane druhej, predstavitelia vlády a parlamentu nad ostatnými funkcionármi.³¹

2.2 Výsledky parlamentných volieb 1998

Do parlamentu sa dostalo 6 politických strán: HZDS so 43 mandátmi, SDK so 42 mandátmi, SDE s 23 mandátmi, SMK s 15 mandátmi, SNS s 14 mandátmi a SOP s 13 mandátmi.³²

Pri štúdiu vzniku koalícií sa politológia vyhýba historickému determinizmu len ťažko. Pokúsme sa však napriek tomu bližšie poodhaliť predpoklady a podmienky vedúce k vzniku takej koalície ako vznikla. Na úvod je vhodné konštatovať, že tzv. volebné koalície sa Slovensku vďaka deformáciám volebných pravidiel ani nemohli vytvoriť. Strany oficiálne kandidovali samostatne, ale od začiatku deklarovali úmysel spojiť sa s ostatnými stranami z opozície pre vytlačenie HZDS z vlády. Tento cieľ sa nakoniec podarilo zrealizovať.

Koalíciu by podľa **von Neumana** a **Morgernsterna** sformovali len potrebné strany.³³ Teda možností by bolo veľké množstvo. Dvoj člennú koalíciu by vytvorili len SDK a HZDS. Všetky ostatné koalície by boli troj a viac členné. Podľa **Rikera** by vznikli len koalície s najmenším možným počtom kresiel v parlamente.³⁴ Do úvahy prichádza teda len koalícia SDK-SDL-SOP, ktoré majú spolu 78 kresiel. Podľa **Leisersona** by koalíciu vytvoril najmenší možný počet strán.³⁵ V jeho prípade by to bola znovu koalícia SDK-HZDS. A nakoniec podľa **Axelroda** sa na koalíciu podieľajú strany programovo blízke. Napriek tomu, že je problematické jednoznačne zaradiť niektoré strany (napr. SDK) na pravo-ľavej škále, do úvahy by tak pripadala koalícia

³⁰ ONDRUCHOVÁ, M.: *Organizácia politických strán a hnutí na Slovensku*. IVO, Bratislava 2000, s. 30

³¹ Tamtiež, s. 39

³² MESEŽNIKOV, G.: *Vnútropolitický vývoj a systém politických strán*. In: Bútora, M. (ed.): *Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. IVO, Bratislava 1999 s. 45

³³ NOVÁK, M.: *Systémy politických stran*. SLON, Praha 1997, s. 186

³⁴ Tamtiež

³⁵ Tamtiež

SDK-SDL-SOP, teda široká koalícia zahrňujúca nepriamo aj strany ako KDH a DS, ktoré jednoznačne patria k pravici. Na spomínaných programových koalíciách by sa nemohla zúčastniť SNS, pretože sa v zahraničnopolitickej oblasti neorientovala na euroatlantickú spoluprácu ako je tomu v prípade ostatných strán.

Ako nám ukazujú predošlé riadky v ani jednom prípade sme sa nedostali ku koalícii SDK-SDL-SMK-SOP. Vo svojej podstate je to koalícia, ako už bolo spomenuté vyššie, veľmi širokospektrálna (obsahuje strany ako SDL a SMK, ktoré stoja v mnohých otázkach proti sebe, a taktiež KDH, programovo vzdialenej k SDL). Teda je jasne vydiť akú silnú prevahu na formovaní koalície mali faktory ako snaha o zachovanie demokracie a zmena volebného systému, nad programovými východiskami strán súčasnej koalície. Navyiac strany zúčastňujúce sa koalíčných rokovaní si boli vedomé toho, že je nutné aby mali ústavnú väčšinu, teda 90 kresiel, pretože už vo volebnej kampani sa hovorilo o zmenách ústavy a iných zásadných krokoch vyžadujúcich trojpäťtinovú väčšinu.

Už prvé mesiace existencie takejto vlády ukázali, že je veľmi krehká a labilná. Navyiac, nenahrávala jej ani situácia spojená so stavom krajiny, ktorú prebrala po vláde HZDS-SNS-ZRS. Bola nútená prijať opatrenia zásadného charakteru, s veľkými sociálnoekonomickými dopadmi, čo do značnej miery oslabilo jej popularitu a voličskú podporu. Nestabilita sa prejavila aj vo vnútri samotnej SDK, kde sa na povrch dostali otázky existencie piatich pôvodných strán, a tak prispeli ešte viac ku komplikáciám stojacimi pred vládnymi stranami. Problematika stability a fungovania vlády vzniknutej po voľbách 1998 by však vyžadovala spracovanie samostatnej práce.

3 Záver

V predkladanej práci sme sa pokúsili pozrieť na dianie na slovenskej politickej scéne pred a bezprostredne po parlamentných voľbách v roku 1998. Na základe teoretických východísk, ktorými bola tak teória hier ako aj teória koalícií sme konštatovali, že unitárnosť politických strán je veľmi diskutabilná a závislá od momentu pozorovania.

Slovenské politické strany takto vo všeobecnosti nie je možné označiť za unitárne alebo nie. Je medzi nimi veľa odlišností odrážajúcich predošlý vývoj. Udalosti na slovenskej politickej scéne medzičasom pokročili ďalej, a sme dnes svedkami prítomnosti ďalších subjektov, ktoré vznikli buď odčlenením z už existujúcich strán – ako tomu je v prípade OKS, ktoré sa oddelilo z DS, alebo aj strán Smer, PSNS, SDKÚ, SDA; alebo vznikom z masmediálneho prostredia – ako je tomu v prípade strany ANO (Aliancia nového občana).

Každá z uvedených nových strán sa snaží etablovať a získať čo najviac voličov na úkor iných strán. Preto je dnes mimoriadne obtiažne predpovedať aké formácie sa k voľbám v roku 2002 dostavia a aké koalície vzniknú. Na jednej strane sa ozývajú hlasy volajúce po rovnakých krokoch ako pred voľbami 1998 – teda po ad hoc vylúčení HZDS z budúcej vlády, na strane druhej sú tu hlasy volajúce po zmene predvolebnej taktiky a smerujúce skôr k pravoľavému usporiadaniu strán.

Veľa indícií však nasvedčuje tomu, že parlamentné voľby 2002 na Slovensku budú opäť vedené v duchu negatívneho sebadefinovania sa politických strán ako tomu

bolo v roku 1998. Očakávané zmeny nenastali ani vo volebnom systéme. Navyiac prítomnosť množstva nových menších strán znovu poukazuje na nevyhnutnosť ich predvolebnej spolupráce. 5% volebná klauzula môže väčšinu týchto strán v prípade ich samostatného postupu vo voľbách ponechať mimo parlament. A nakoniec zdá sa, že volebná účasť a preferencie prvovoličov budú zohrávať aj v týchto voľbách kľúčovú úlohu. Skúsenosti ukazujú, že skôr vysoká účasť vo voľbách je pre strany súčasnej vládnej koalície rozhodujúca. A naopak pri nižšej účasti sa dá predpokladať väčšia výsledná pomerná podpora pre strany súčasnej opozície. Toto tvrdenie do určitej miery dokumentujú výsledky volieb z decembra 2001.

Sú tu však aj isté rozdiely. Za všetky spomeňme aspoň tri. Po prvé, do predvolebného boja nepriamo vstúpilo aj zahraničie. Veľmi jasne sa ozvali hlasy o možných dôsledkoch účasti HZDS v budúcej vládnej koalícii pre integračné ambície Slovenska. Kontext a hodnotenie tohto kroku ponecháme mimo našu pozornosť. Po druhé, na pravici aj na ľavici došlo k významným zmenám a preskupovaniu. Nie len, že vznikli na oboch póloch nové strany, ale objavili sa aj tendencie k integrácii jednotlivých pólov. Zatiaľ čo na pravo by takúto integrovanú koalíciu predstavovali strany SDKÚ, KDH, DS, ANO a SMK, na ľavej strane spektra sa objavili hlasy volajúce po spoločnom postupe SDL, SDSS a SOP. Po tom však ako bol na čelo SDL zvolený nový predseda, došlo v tejto strane k rozkolu a vznikol nový subjekt SDA. Je preto nepravdepodobné, že by za súčasného stavu došlo k integrácii celej ľavice. Alarmujúce sú ľavicové volebné preferencie nachádzajúce sa v útlme. Po tretie, HZDS najprv v deklaratórnej rovine a neskôr aj pri hlasovaniach v parlamente zmenilo svoju zahraničnopolitickú orientáciu prointegračným smerom. Teda sa programovo priblížilo v tejto otázke k väčšine strán v parlamente. To mu dáva do rúk argument proti jeho opätovnému ad hoc vylúčeniu z budúcej vládnej koalície.

Na záver uvádzame posledné konštatovanie. Ako ukazuje relatívne krátka história demokratickej existencie Slovenska, nové politické strany majú u slovenských voličov úspech. Dá sa preto predpokladať, že strany ako napríklad ANO, SDA, SDKÚ a SMER prekročia 5% klauzulu pre vstup do parlamentu. Tieto strany môžu získať predovšetkým hlasy sklamaných voličov voliacich v roku 1994 a 1998 jeden z dvoch súperiacich táborov. Ostatne tento jav vzniku a následne popularity nových politických strán na politickej scéne nie je v strednej Európe ojedinelý, naopak. Spomeňme len príklad Poľska, kde sa do súčasného parlamentu okrem víťaznej ľavice dostala aj populistická strana Sebaobrana a fragmentovaná poľská pravica prepadla. Vynára sa tu automaticky otázka. Nie je tento vývoj u našich severných susedov varovaním pre slovenskú pravicu? Možná podobnosť je tu prinajmenšom pozoruhodná.

Do akej podoby sa vykryštalizujú uvedené zmeny a aké nové udalosti ovplyvnia priebeh parlamentných volieb 2002 ukáže už skorá budúcnosť.

Poznámky:

GALANDA, M., HRABKO, J.: *Poslanecký mandát na Slovensku*. IVO. Bratislava 1998

KRIVÝ, V.: *Čo prezrádzajú volebné výsledky? Parlamentné voľby 1992-1998*. IVO, Bratislava 1999

LAVÉR, M., SCHOFIELD, N.: *Multiparty Government. The Politics of Coalition in Europe*, Oxford Univ. Press 1992

MESEŽNIKOV, G.: Slovensko 2000: *Smerovanie je správne, tempo reforiem je nedostatočné*. In: Mosty 1, 2001

MESEŽNIKOV, G.: *Vnútropolitický vývoj Slovenska 2001*. In: Profit, 4.1.2002

MESEŽNIKOV, G.: *Voľby 1998 a vývoj systému politických strán*. In: Bútorá, M., Mesežnikov, G., Bútorová, Z.: *Slovenské voľby '98: Kto? Prečo? Ako?* IVO, Bratislava 1999. s.37-49.

MESEŽNIKOV, G.: *Vnútropolitický vývoj a systém politických strán*. In: Bútorá, M. (ed.): *Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. IVO, Bratislava 1999

ONDRUCHOVÁ, M.: *Organizácia politických strán a hnutí na Slovensku*. IVO, Bratislava 2000

NOVÁK, M.: *Systémy politických stran*. SLON, Praha 1997

ŘÍCHOVÁ, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Portál, Praha 2000

SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. SLON, Praha 2001

SZOMOLÁNYI, S.: *Kľukatá cesta Slovenska k demokracii*. Stimul, Bratislava 1999

SZOMOLÁNYI, S.: *Tranzičná cesta Slovenska a voľby 1998*. In: Bútorá, M., Mesežnikov, G., Bútorová, Z.: *Slovenské voľby '98: Kto? Prečo? Ako?* IVO, Bratislava 1999. s.9-20.